

IFARKAS GYULA*

István király „Intelmei” fiához, mint az első írásos emlék a vezetés tanításáról

Magyarországon

A vezetés tudatos és tudományos művelése Magyarországon nem *Taylor* és *Fayol* követésével indult meg, bár feltétlenül új lendületet adott az ő hatásuk a téma művelésének. A 18. században alapított selmecbányai Academia Monstaniastica tananyaga volt *Agricolának* már említett könyve (*De re metallica libri XII*), benne négy kötet, amely a bányászati és kohászati üzemek vezetésével és szervezésével foglalkozott. De korábban, *Mátyás király* híres könyvtárában sok, az állami és a katonai vezetés kérdéseivel foglalkozó könyv volt található. Így pl. *Aquinói Tamás* műve, a „*De rege et regno*” (A királyról és az uralkodásról), vagy *Isocrates* írása az uralkodói kötelességekről, sőt egy korabeli magyar szerző, *Andreas Pannonius* könyve, a „*Libellus de reis virtutibus, Matthiae Corvinae dicatus*” azaz „A királyok erényeiről szóló könyvecske *Corvin Mátyásnak* ajánlva”. Mintha csak a szerző olvasta volna *István király Intelmeit* (Erkölcstanító könyvecske a királyok tízparancsolatáról). Nem is csoda, hogy *Mátyás* olvasott, tanult, felkészült vezető volt, hiszen prágai fogságában volt ideje olvasnia, tanulnia, és e lehetőséggel élt is! De *Kálmán király* törvényalkotása és „könyves” jelzője is a tudatos és tudományos felkészültségű vezetőt jellemzi.

István fejedelemmé választásának 1000. évfordulóján (1997–1997) ugyancsak egy, az állami vezetésre komolyan felkészített és felkészült uralkodóról emlékezhetünk meg. Ezt nemcsak a róla szóló nagyobbik legenda tanúsítja: „Nőtt a gyermek, gyámolítva királyi nevelésben”, ami nemcsak „fenséges” nevelést jelentett, de uralkodóvá, az ország vezetésére felkészítést is, ahogyan a kisebbik legenda magyarázza, *Bölcs Salamont* idézve: „Ha bölcs, hallgatja őket, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon”. (Tehát már *Bölcs Salamon* is gyarapította tudását, hogy megtudja, hogyan kormányozzon!) De mást is írnak róla: „*István király* *Esztergomban* született, és már gyermekkorában teljességgel átítatta a grammatika tudománya”. Ez nemcsak azt jelenti, hogy már gyermekkorában írni-olvasni tudó volt, de utalás arra, hogy a hét szabad művészet tananyagából legalább a triviumot, azaz a grammatikát, a retorikát és a logikát kitanulta a fiatal *Vajk*. Természetesen ez nem a magyar nyelvtant jelenti, amelyben *Vajk* nyugati bencés nevelői nem is lehettek járatosak, hanem a latin grammatikát. Tehát *István* már gyermekkorában nemcsak magyarul, de latinul is értő, írni és olvasni tudó fiatalember volt, ami képessé tette kora latin nyelvű egyházi és világi tudományának olvasására, tanulmányozására. E lehetőséggel élt is, és erre nevelői is rávezették, mert e királyi nevelés fontos része volt kora és az azt megelőző idők társadalmi-gazdasági berendezkedésének megismerése, az uralkodók országvezetési magatartásának és mód-

* Dr. Farkas Gyula, 8672 Zics, Deák F. u. 11.

szereinek tanulmányozása. Ezen ismeretekre utal későbbi munkássága, államigazgatás-szervező tevékenysége, törvénykezése.

Különösen felismerhetően tükröződnek e tanulmányai első törvénykönyvéből, amelyet a megkoronázását követő évben adott ki. Ennek már az előszavában rendkívüli bölcsességről és előképzettségről kaphatunk információkat: „...mivel minden nap saját törvényei szerint él, ezért mi is ... a régi és az új császárok példáját követvén törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára, miképpen éljen...”. Hogy ezt megállapíthassa, hogy minden nép saját törvényei szerint él, ahhoz ha nem is minden nép, de sok nép törvényeit meg kellett ismernie és meg kellett látnia bennök a különbségeket. Ahhoz pedig, hogy régi és új császárok példáját követhesse, ugyancsak meg kellett azokat ismernie, és e megismerés, megismertetés a királyi nevelés fontos része volt. De a régi és az új császárok példáját nem szó szerint követte, hiszen uralkodói elve volt (ahogyan azt fiának is tanította): „Quis graecus reget latinis moribus? aut quis latinus graecos reget latinis moribus? Nullus!” (Ki az a görög, aki latinokat görög szokások szerint kormányozna, vagy ki az a latin, aki görögöket latin szokások szerint igazgatna? Senki!) Ezért gondosan mérlegelte, mely példákat vegyen át, és azokat hogyan alkalmazza, adaptálja országa népeinek szokásaira. És e szavaiból kitűnik az is, hogy példaképpen nemcsak a tanítói által képviselt és példaként állított, a nyugat-római egyházhoz hű császárok példáját tanulmányozta, hanem a görög-keleti egyház és a kelet-római, bizánci birodalom császárainak viselt dolgait is.

E válogatás és adaptáció ékes bizonyítói annak, hogy bár nyugatról jött tanítói jelentős részt vállaltak a törvények előkészítésében, megfogalmazásában, leírásában, az irányelvek meghatározása, a válogatás és főképpen az adaptáció István munkája volt, hiszen a magyar szokásokat ő jobban ismerte, mint külföldről jött tanítói. És velük szemben komolyan meg is kellett védenie a kihagyottakat, még inkább a keletről átvetteket, és a „honosítást”, a honi alkalmasságra formálást. Nem volt tehát gondtalan, hogy nem követte alázatos hűséggel a római egyház útmutatásait. Éppen ezért törvényeit nem fejedelemsé válasszásokor, hanem királlyá koronázása után hirdette ki, amikor már a pápa is elismerte és koronát küldött neki, amikor már a magyarországi egyházi vezetők, püspökök kinevezési jogát és a püspökségek, apátságok alapításának jogát is gyakorolta.

Rátérve az „*Intelmek*”-re kijelenthetjük, hogy az egyértelműen vezetői feladatokra előkészítő mű, amit az is jelez, hogy a korabeli kódexek erre utaló címmel emlegetik: „Sancti Stephani primi regis Hungariae de rerum praeceptis decem ad Sanctum Emericum Ducem”, azaz „Szent István, Magyarország első királya, a királyok tízparancsolatáról, Szent Imre Herceghez”. Természetesen az „*Intelmek*” tartalma a legékezebb bizonyíték. Már mindjárt az első mondat is a tanításra utal: „...nem mulaszthatom el, édes fiam, hogy Téged még életemben példákkal gyámolítsalak, hogy majdan a magad és alattvalóid életének szokásait ékesítsed, amikor majdan a főhatalom átszálltával utánam uralkodni fogsz...”. Menyire emlékeztetnek ezek a Bíborban született Konstantinosznak az utódul kiszemelt fiához írt oktatókönyvében, a „*De administrando Imperio*” bevezetőjében írt szavaira: „Fiam, irányítsd elméd figyelmét szavaimra és sajátítsd el, amit meghagyok Neked, és kellő időben elviheted majd mintegy az atyai kincstárból a gondolatok gazdagságát és fitogtathatod elmésséged áradatát”. Tehát István egyértelműen tanítani akarta e művében fiát, ahogyan azt a nagy keleti uralkodó, a bizánci császár példájából megismerte. És ez a hasonlóság azt is egyértelműen igazolja, hogy István nemcsak a nyugati keresztény királyok, de a keleti, bizánci császárok példáját is követte, műveit tanulmányozta, és megfelelő mérlegeléssel alkalmazta is.

Érdekes a parancsolatok beosztása. A mózesi Agyagtáblához hasonlóan az első három az isteni, egyházi (ideológiai) témákat tartalmazza, míg a következő hét az emberi kapcsolatok, a vezetői gyakorlat törvényeit foglalja magában.

Az első három leglényegesebb mondanivaló:

1. „Mivel a királyi méltóság rangját csakis a hívők és a katolikus hitet vallók nyerhetik el, ezért parancsolatainkban a szent hitet tesszük az első helyre. ...a katolikus hitet ... buzgalommal és éberséggel őrizd.”

2. „A királyi palotában az egyház foglalja el a második helyet, ...a mi birodalmunkban eddig mint ifjú, friss hajtást prédikálják. Épp ezért kíván meg szemfülesebb öröket...”.

3. „A királyi trónt ékesíti a főpapok rendje, ezért a királyi méltóságban a főpapok bírják a harmadik helyet.”

Nagy oka volt Istvánnak, hogy ezeket első soron hagyja meg, hiszen neki és utódjának nehéz feladatot kellett végrehajtaniuk. Egy új, még ellenszenves, idegen, alig ismert, nemzetietlennek vélt társadalmi-gazdasági rendszert vezetett be, a hűbériséget, az ősi, megszokott, megszeretett, a „szabad és független életet” biztosító régi helyett. Ez a szabad vándorlás, kalandozás helyett letelepedést, a szellős sátrak helyett fogság érzetét keltő kőházakat, a szabad vadászat és vándorló legeltetés helyett a nehéz munkát követelő földművelést jelentette. És István felismerte és megfogalmazta, hogy az új gazdasági-termelési-társadalmi rendszer csak a vele összhangban álló ideológiai-vallási rendszerrel együtt lehet életképes. Ezért a régihez kapcsolódó, az erdőkben-ligetekben lakó Hadúr tisztelete és táltosi szervezete helyett a kőtemplomban lakó, megfeszített Isten vallását tette kötelezővé, és egyházi szervezetét is bevezette. Mindezt csak a római ideológiát követő király irányíthatta, vezethette, nem pedig a pogány *Koppány*, nem a keleti keresztény *Gyula*, sem pedig a kettő között álló *Ajtony*. E parancsok tehát részben saját uralkodásának igazolása, de Imre herceg *Vazullal* szembeni utóddá jelölésének indokolása is.

Figyelemre méltó azonban, hogy az ideológiai szervezetnek, az egyháznak csak a második, papságának pedig a harmadik helyet biztosítja. Ugyanis önmagát, a királyt tartja elsőnek, aki szervezi az egyházat, alapítja a püspökségeket és kiválasztja püspökeit! Ugyanakkor hasznos útmutatást ad arra is, hogyan dolgozzon velük együtt: „Ha valamelyik közülük ... vétékbe esik, dorgáld meg őt háromszor, négyszer, négyszemközt, ... de ha intelmeidet nem hallgatja meg, nyilvánosan kell megfeddened”. Tehát a királyt egyértelműen az egyházi személyek fölé helyezi.

További parancsolataiban már a világi vezetés kérdéseit tárgyalja. „A királyság negyedik dísze a hercegek, grófok, nemesemberek hűsége, bátorsága. Legyenek ők neked katonáid, de ne szolgálid.” Íme, a hűbéri hierarchia megfogalmazása! Majd: „A király tiszte szereti a törvénykezést. ... Valahányszor a te ítélkezésedre méltó ügy vagy főbenjáró cselekmény vádlottja kerül eléd, ne vidd türelmetlenül. ... Kisebb jelentőségű ügy királyi méltóságodat be ne szennyezze!” Lám, milyen emberséges parancsok a vezetésre és a törvénykezésre! Egyben a „minima non curat praetor” latin elvének ismételése, hiszen István a római joggal is – lám, milyen mélységig! – megismerkedett.

Következnek a más nemzetbeliek: „A telepések különböző országokból jönnek, különböző nyelveket és szokásokat, különféle tudományt és fegyvereket hoznak, amelyek mind a királyi udvart díszítik. ... Az egynyelvű és egysokaságú királyság gyöngé és törékeny.” Fontosnak tartja tehát a jötteket is, de az itt élő másnyelvűeket, más nemzetiségeket is. *István nem is nevezi magát (ahogyan elődeit a krónikások nevezték) „dux hungarorum”-nak, „magyarok vezérének”, de „Rex Pannoniae”-nak, „Rex Hungariae”-nak, vagy inkább „Rex gentorum Hungariae”-nak, „Magyarország népei királyának”.*

A tanácsadókról így tanítja fiát: „Nem pöffeszkedő és középszerű férfiaktól kell tanácsot kérni, hanem a nagyobbakat és a jobbakat kell meghallgatni. Ha bölcsekkel jársz, bölcsen fogsz cselekedni. ... Mindenki abban gyakorolja magát, ami korához illik: az ifjak a fegyverforgatásban, a vének a tanácskozásban. Egészen azonban mégsem kell az ifjakat a tanácsból kirekeszteni. De valahányszor tanácskozásba bocsátkozol velük, tanácsukat mindig terjeszd az öregebbek elé, hogy minden cselekedetedet a bölcsesség szabályához mérjed.”

A nyolcadikban írja, amiről már korábban szóltam: „Quis graecus reget latinos graecis moribus? ... Majd a kilencedikben: „Legyen a király kegyes, irgalmas ... mert a kegyetlenséggel és gonoszsággal fertőzött király hiába követel magának király nevet, zsarnoknak kell az ilyent mondani.” S a tizedikben: „Ne csak szüleid, rokonaid, vagy fejedelmek, vezérek, gazdagok és szomszédok iránt légy jóindulatú. Türelmes légy nemcsak a hatalmasokhoz, de a hatalom nélküliekhez is. ... Légy végül erős abban, hogy szerfölött a jószerencse föl ne emeljen, sem a balszerencse le ne sújtson!”

Az „Intelmek” tehát tartalmában is egyértelműen az ország vezetésére felkészítő tanítás, egyben általános vezetési módszertan is. Gondolatait ma is, természetesen korszerűen kifejezve, min-

den típusú vezető- és menedzserképző iskolában, sőt különösen az állami és politikai vezetőket képező tanfolyamokon tanítani kellene. Összességében István király munkássága és írásai nagyszerű bizonyosságai annak, hogy ő nemcsak „dux natus”, hanem „dux doctus” is, sőt „magister ducis” is volt. És Intelmei bizonyosága annak, hogy a vezetés nemcsak művészet, de tudomány is, és hogy Magyarországon is tudomány volt már ezer évvel ezelőtt is.

FORRÁSMUNKÁK

1. Sancti Stephani primi regis Hungariae de regum praeceptis decem ad Sanctum Emericum Ducem. (Szent István első magyar király a királyok tízparancsolatáról Szent Imre Herceghez.) Kétnyelvű kiadás *Tormai Cecil* fordításában, az Egyetemi Könyvtárban.
2. István király emlékezete. Európa Könyvkiadó, 1987.
3. Györffy György: István király és műve. Gondolat Kiadó, 1977.
4. A magyar nemzet története. Athenaeum Kiadó, 1895.
5. Bartoniek Emma: Jegyzetek az „István törvényei” című kötetben. Budapest, 1988. Helikon Kiadó.